

Partipreferanser og holdninger til alkoholpolitikk
Jostein Rise* og Torleif Halkjelsvik*

Avdeling for rusmiddeltiltak
Folkehelseinstituttet

Adresse: Avdeling for rusmiddeltiltak, Folkehelseinstituttet
Postboks 4404 Nydalen, 0403 Oslo
E-post: jostein.rise@fhi.no; torleif.halkjelsvik@fhi.no

*Forfatterne har bidratt like mye i arbeidet med artikkelen

Engelsk tittel: Party preferences and attitudes towards alcohol policy

Nøkkelord: partipreferanse, holdninger, alkoholpolitikk, ideologiske skillelinjer

Samfunnsmessige endringer på alkoholfeltet de siste 20 årene kan beskrives langs tre dimensjoner: endringer i alkoholpolitikk, konsum og opinion (se Storvoll & Halkjelsvik, 2013). For det første har det skjedd en liberalisering av alkoholpolitikken, som til en viss grad kan tilbakeføres til at Sverige og Finland er blitt EU-medlemmer slik at grunnlaget for nordisk alkoholpolitikk er svekket (Karlsson, 2008; Karlsson & Tigerstedt, 2004; Nordlund 2007). For Norges del har antall vinmonopolutsalg gått fra 114 i 1997 til 267 i 2011, og antall skjenkeløyver har økt fra 4574 i 1990 til 7391 i 2011 (Edland-Gryt, 2012). Dessuten er alkohol blitt relativt rimeligere å kjøpe, Vinmonopolet er blitt betydelig mer forbrukerorientert, og taksfrikvotene har økt. For det andre, i takt med lavere realpris på alkohol og større tilgjengelighet, har konsumet av alkohol økt betraktelig i perioden 1990 til 2010 (Rossow, 2010). Norge har imidlertid i større grad enn Sverige og Finland klart å bevare en tradisjonell Nordisk alkoholpolitikk med høyere avgifter og strengere importregler (Karlsson, 2008). For det tredje har støtten i befolkningen til gjeldende alkoholpolitikk økt i perioden 2005 til 2012 i takt med liberaliseringen av norsk alkoholpolitikk (Storvoll & Halkjelsvik, 2013). Det er interessant å merke seg at alkoholpolitiske tiltak som ikke kan knyttes til en liberalisering, slik som promillegrenser for bilkjøring og aldersgrenser for kjøp av alkohol, også har fått økt støtte de siste årene (Storvoll & Halkjelsvik, 2013). Det er rimelig å anta at summen av disse endringene har ført til at alkoholspørsmål og alkoholpolitikk har fått økt oppmerksomhet i så vel folkeopinionen som i politiske partier, og at alkoholpolitiske spørsmål igjen er blitt et aktuelt diskusjonstema (se Karlsson 2008).

I denne artikkelen utforsker vi sammenhengen mellom partipreferanse og holdninger til en rekke alkoholpolitiske tiltak, samt i hvilken gradeventuelle partipolitiske forskjeller kan forklares av velgernes ideologiske orienteringer: I tillegg undersøker vi om partipreferanse og ideologiske dimensjoner forklarer holdninger til rusmiddelpolitiske tiltak på andre områder enn alkohol. Resultatene kan øke forståelsen av den offentlige debatten om alkohol, gi et

innblikk i hva som skiller ulike grupper av velgere, og kanskje gi innsikt i hva som ligger bak folks meninger om alkoholpolitikk. Kunnskap om opinionen er også av interesse dersom man kan anta at folks meninger påvirker politiske beslutninger (for et noe pessimistisk syn på styrken av denne påvirkningen, se Burstein, 2003, 2006 og Leimar, Ramstedt & Weibull, 2013). Men for å kunne forberede grunnen til vårt primære teoretiske siktemål, å bidra til å forklare hvorfor det er en sammenheng mellom partipreferanse og holdninger til alkoholpolitikk, trengs en mer grundig gjennomgang av Norges alkoholpolitiske historie som er lengre og mer kontroversiell enn denne nære smakebiten innledningsvis gir inntrykk av.

Bakgrunn

Avholdsbevegelsen vokste betydelig fra 1870-tallet og frem til første verdenskrig og nådde sitt høydepunkt i forbudstiden (1919 til 1926) (se NOU, 1995). Ved en folkeavstemning i 1919 ble det et klart flertall for forbud mot omsetning av brennevin og hetvin. Forbudet ble imidlertid opphevet i en ny avstemning i 1926 der 56% stemte imot forbudet. Etter dette har alkoholpolitikken hatt en mer pragmatisk karakter (NOU, 1995). Avholdssaken har imidlertid fortsatt å være en sentral sak i norsk politikk som en av de tre motkulturene: målsak, avholdssak og legmannsbevegelsen. De tre motkulturene, som er en sentral del av Rokkans strukturelle skillelinjemodell (Rokkan & Valen, 1964), utgjorde en sterk motvekt mot bykultur og hadde stor betydning for utvikling av partisystemet og konkurransen mellom partiene. Legmannsbevegelsen er den eneste av de tre som ikke har tapt terreng, mens tilbakegang for mål- og avholdssak skyldes at ideene er gradvis aksepterte innenfor offentlig politikk (se Valen, 1991).

Partiet KrF sprang ut av legmannsbevegelsen, og siden det er en betydelig overlappning mellom legmannsbevegelsen og avholdssak, er det nærmest naturgitt at det er KrF og KrFs velgere som foretrekker den mest restriktive alkoholpolitikken. I Valgforskningsprogrammets undersøkelser i tilknytning til stortingsvalg er dette tydelig empirisk illustrert (se Aardal,

2011). Her ble velgerne stilt følgende spørsmål: «Er alkoholreglene for strenge?». I 2009-undersøkelsen var opinionsbalansen +52% (24% enig og 76% uenig) som betyr en klar overvekt av respondenter som var uenige i at reglene var for strenge, og kan betegnes som tilhengere av gjeldende politikk. Ytterpunktene var representerte av KrF-velgere (+93%) og FrP-velgere (+19%), og rangeringen for de andre partiene var SV (+73), SP (+68), A (+62), V (+61), H (+40). Dette indikerer at alkoholpolitikken er et partipolitisk kontroversielt spørsmål også på velgerplan, men vi ser at forskjellene mellom partiene ikke kan forklares av kulturelle motsetninger alene.

Valen (1991) gjorde et nyttig skille mellom strukturelle og ideologiske konfliktlinjer. De førstnevnte viser til motsetninger mellom sosiale og kulturelle grupper som konstituerende for konkurransen mellom partiene, mens de sistnevnte består av et knippe av politiske stridsspørsmål som har et felles verdigrunnlag. Fordi strukturelle konfliktlinjer har fått redusert sin betydning for stemmegivning, er oppmerksomheten i stadig sterkere grad blitt rettet mot betydningen av politiske grunnholdninger eller holdninger til politiske stridsspørsmål som gjenspeiler sentrale ideologiske motsetninger i norsk politikk (se Aardal, 2011).

I de siste 30 årene er fire ideologiske konfliktdimensjoner eller grunnholdninger identifisert som sentrale i norsk politikk: motsetningen mellom offentlig-privat, moral-religion, synet på innvandring og synet på miljø-klima (Aardal, 2011). Det er de to førstnevnte ideologiske skillelinjene som eventuelt kan bidra til å forklare avstanden mellom politiske partier når det gjelder holdninger til alkoholpolitikk i Norge. Studien fra stortingsvalget i 2009 (Aardal, 2011) viste at holdninger til strenge alkoholregler var assosiert med andre stridsspørsmål som kunne kategoriseres under den moralsk-religiøse dimensjonen. I samme undersøkelse var det ikke uventet KrF-velgere som skilte seg ut i moralsk-religiøs retning og SV utgjorde den sekulære polen. Mens AP og Venstre hellet mot den sekulære

polen, var SP, H og delvis Frp nær gjennomsnittet. Avviket mellom rangeringen av partiene på denne moralsk-religiøse dimensjonen og den nevnte rangeringen på holdninger til alkoholpolitikk (KrF, SV, SP, A, V, H, FrP; Aardal, 2011) indikerer at denne dimensjonen ikke kan forklare så mye av sammenhengen mellom partipreferanse og holdninger til alkoholpolitikk.

Det virker rimelig å anta at holdninger til alkoholpolitikk også reflekterer verdikonflikten mellom en liberalistisk og restriktiv posisjon med kollektivt ansvar på den ene polen og individuell frihet på den andre. Saglie & Nordlund (1993) har påpekt at spenningen mellom kollektivist og individualist også eksisterer i alkoholpolitikken, der de førstnevnte mener at Staten bør ta et ansvar for skadevirkningene av alkoholkonsumet ved å gå inn for et restriktivt alkoholregime, mens de sistnevnte hevder at det må være opp til det enkelte individ å bestemme konsumet av en lovlig vare. Støtte for en slik tankegang finnes i en analyse av alkoholpolitikk i nordiske partiprogrammer fra 1960-1990 av Anttila & Sulkunen (2001) som fant at aksene for alkoholpolitikk historisk sett ikke har fulgt en tradisjonell høyre-venstre akse, men beskriver partienes villighet til å utøve statlig kontroll over alkoholkonsumet.

Hovedskillelinjen går mellom de partiene som går inn for statlig regulering og statlig eierskap av alkoholmarkedet (sosialistiske og sosialdemokratiske partier) og konservative partier som argumenterte for fritt entreprenørskap, fritt konsumvalg og vekt på individets ansvar for skadeomfanget.

Spenningen mellom det individuelle og det kollektive fanges delvis opp i motsetningen mellom offentlig-privat som omfatter synet på statlig styring versus private markedsløsninger. Denne er en videreføring av den klassiske venstre-høyre-aksen som i opinionsforskningen ofte har vært operasjonalisert nettopp som offentlig-privat motsetningen (Aardal, 2011). Dimensjonen viste følgende rekkefølge i 2009-undersøkelsen (Aardal, 2011) fra offentlig til privat orientering: SV, SP, A, V, KrF, FrP og H. Vi ser at rekkefølgen avviker

fra partirekkefølgen for alkoholpolitikk i Valgforskningsprogrammets undersøkelse som vi refererte til tidligere i innledningen, fordi KrF der er det mest restriktive partiet, mens det her inntar en mellomposisjon. Sett bort fra KrFs posisjon ser det ut som at offentlig-privat dimensjonen i større grad samsvarer med rangeringen av partiene i holdninger til alkoholpolitikk enn den moralsk-religiøse dimensjonen.

Våre forventninger går i retning av at alkoholpolitikk er et partipolitisk kontroversielt tema som er knyttet til sentrale ideologiske skillelinjer i norsk politikk, og at først og fremst offentlig-privat aksene, men også den moralsk-religiøse aksene kan bidra til å forklare noe av forskjellene i holdninger til alkoholpolitikk. På den andre siden er det grunn til å tro at bildet ikke er så enkelt. Det er i dag relativt bred partipolitisk enighet om målene for norsk alkoholpolitikk, nemlig å redusere skadeomfanget knyttet til alkoholkonsum. Uenigheten dreier seg hovedsakelig om forvaltningen av de alkoholpolitiske virkemidlene og hvilke av disse som er viktigst. Norsk alkoholpolitikk er med andre ord ikke et posisjonsspørsmål, med uenighet om målsettinger eller standpunkt, men handler om det man kaller valensspørsmål, altså hvilke midler en skal bruke for å nå målet eller hvilke midler som skal prioriteres (se Waldahl, 2007). Videre er det hevdet at påvirkningen fra EU og EØS har ført til en avpolitisering av alkoholpolitikken i nordiske land (Tigerstedt, 2001; Ugland, 2013). Ugland (2013) påpeker i sin analyse av norsk alkoholpolitikk under EØS at den er blitt rettsliggjort og at handlingsrommet for å fremme helse- og sosialpolitiske interesser er blitt redusert. I tillegg har de nyliberale ideene med fokus på markedet og individuell valgfrihet i stadig større grad tatt over som mekanismer for fordeling av goder og velferd, noe som også kan ha ført til en avideologisering av politikken (se Mydske, Claes & Lie, 2007).

Det at det skulle ha skjedd en tydelig ideologisk konvergens mellom partiene er derimot lite trolig når man tar i betraktning at nyere undersøkelser viser en skjerpet tone med ytterligere polarisering mellom partiene. Høyrepartiene har tatt frem tidligere retorikk om

markedsløsninger og individuell frihet og venstresiden viser tilsvarende motstand mot privatisering og preferanser for fellesskapsløsninger. Samme tendens ser også ut til å gjelde på velgernivå (Narud & Valen, 2007). Selv om det alkoholpolitiske handlingsrommet i Norge er blitt redusert de siste årene, er det alt i alt grunn til å tro at alkoholpolitikk fremdeles er et partipolitisk kontroversielt tema.

I Valgforskningsprogrammets undersøkelser er det benyttet et globalt mål på holdninger til alkoholpolitikk (se Aardal, 2011), og det foreligger i dag ikke empiriske undersøkelser som viser om forskjellene i holdninger mellom partiene er større for noen alkoholpolitiske tiltak enn for andre. Vi har derfor inkludert holdninger til en rekke alkoholpolitiske enkelttiltak for å belyse partipolitiske forskjeller blant norske velgere.

I den grad folks holdninger til alkoholpolitikk er nært knyttet til underliggende ideologiske skillelinjer, vil det også være interessant å undersøke mønsteret for andre rusmidler. Vi har derfor inkludert analyser av holdninger til narkotikapolitikk og tobakkspolitikk for å se om alkohol er i en særstilling, eller om folks holdninger til annen rusmiddelpolitikk kan forklares med samme variabler. Oppsummert har vi da følgende problemstillinger:

1. I hvilken grad er partipreferanser assosiert med holdninger til en rekke ulike alkoholpolitiske virkemidler?
2. Kan forskjeller mellom velgerne til de ulike partiene forklares med to fundamentale ideologiske dimensjoner?
3. Finner vi samme politiske forklaringsvariabler i holdninger til rusmiddelpolitiske tiltak på andre områder?

Metode

Utvalg

Vi brukte data fra to ulike kilder. Den første var undersøkelsen “Tobakk- og rusmiddelbruk i Norge” som Statistisk Sentralbyrå (SSB) gjennomførte for SIRUS i 2013 (april-juni), og en web-basert survey gjennomført av TNS Gallup samme år (oktober-november). SSB-undersøkelsen var basert på tilfeldig uttrekk av 3000 personer i alderen 16-79 år, og et ekstra uttrekk av 700 personer i alderen 16-30 år. Responsraten var 57%. Oversamplingen og utvalgsskjevheten ble korrigert ved vekting av data. (Se fullstendig dokumentasjonsrapport: <http://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/undersokelsen-om-tobakk-og-rusmiddelbruk-i-norge.dokumentasjonsrapport>).

Den web-baserte undersøkelsen ble gjennomført av TNS Gallup på oppdrag fra SIRUS. Studien var basert på et utvalg av 4000 personer fra GallupPanelet, stratifisert etter kjønn, aldersgruppe (18-29, 30-44, 50-59, 60-69), geografi (Oslo/Akershus, resten av Østlandet, Sør- og Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), og utdanning (grunnskole/videregående, 3-årig høyere utdanning eller mer). Utvalget ble vektet for skjevhet i kjønn, aldersgruppe og utdanning (samme inndeling som over). Responsraten var 55%, men denne kan ikke tolkes i tradisjonell forstand, siden deltakerne i panelet allerede er selektert/rekruttert gjennom telefonintervjuer og andre kanaler. Siden utvalget i studien fra TNS Gallup var fra 18 til 69 år, valgte vi å bruke samme aldersspenn i analyser av SSB-data.

Holdninger. Følgende påstander om enkelttiltak ble målt på 5-punkts responskalaer fra ”helt enig” til ”helt uenig”: (i) Vin bør kun selges på Vinmonopolet (Vin på VP), (ii) Brennevin bør kun selges på Vinmonopolet (Brennevin på VP), (iii) Det bør fortsatt være begrensninger i hvor lenge utestedene kan skjenke alkohol (Skjenketid), (iv) Avgiftene på alkohol bør økes (Avgiftsøkning), (v) Det bør fortsatt være forbud mot reklame for alkohol

(Reklameforbud) og (vi) Holdningskampanjer for ansvarlig bruk av alkohol er fornuftig bruk av ressurser (Kampanjer).

Partipreferanse og ideologiske dimensjoner. I begge utvalgene ble partipreferanse målt med spørsmålet ”Hvilket parti ville du stemt på dersom det var valg i morgen?” I analyser av partipreferanser inkluderte vi kun de som ville stemme på de 7 største partiene: Sosialistisk Venstreparti (SV), Arbeiderpartiet (Ap), Senterpartiet (Sp), Kristelig Folkeparti (KrF), Venstre (V), Høyre (H), og Fremskrittspartiet (FrP).

De ideologiske dimensjonene ble kun målt i Web-undersøkelsen (TNS Gallup). Nyliberal orientering ble målt med tre påstander på en 7-punkts responsskala fra helt uenig (1) til helt enig (7): ”Det er generelt for mye statlig innblanding og regulering i dagens samfunn”; ”Folk bør få gjøre hva de vil uten innblanding fra staten”; ”Mange er ikke i stand til å ta fornuftige valg selv. Det er derfor viktig at staten setter begrensninger på visse områder» (reversert koding). Responsene til de tre påstandene ble summert til en sumskåre, Cronbach’s Alpha = .75. I tillegg inkluderte vi en påstand med samme responsskala som skulle måle den moralsk-religiøse dimensjonen spesifikt for alkoholbruk: ”I følge mitt livssyn/religion bør man ikke drikke alkohol”

Statistiske analyser. For å illustrere forskjellene mellom partiene benyttet vi beskrivende statistikk og regnet ut opinionsbalansen for hvert holdningsspørsmål. Opinionsbalanse er prosentandel som er enig i et tiltak minus prosentandelen som er uenig i et tiltak. Dersom f.eks. 30% er imot reduserte skjenketider, 60% vet ikke/nøytral, og 10% er for reduserte skjenketider, vil opinionsbalansen være -20 (10 minus 30). For analyser av opinionsbalanse ble data vektet (se Utvalg).

En annen måte å undersøke hvordan velgerne i de ulike partiene skiller seg fra hverandre på, er å gjennomføre variansanalyser og undersøke hvor mye av variasjonen i holdningene som kan tilskrives partipreferanser, kjent som kvadrert Eta (η^2). Når $\eta^2 = .05$

betyr det at 5% av variasjonen i holdninger kan forklares (statistisk, ikke kausalt) av folks partipreferanser. Utvalgsvektene ble ikke benyttet i analysene av forklart varians, så η^2 reflekterer hvor mye av variasjonen i holdningsspørsmålene i *datasettet* som kan forklares av partipreferanser, demografiske variabler og de ideologiske dimensjonene. Vi ønsket likevel å unngå overrepresentasjonen av unge i SSB utvalget, så vi tok bort det antall mellom 18 og 30 år som ga riktig andel unge i forhold til befolkningen (av 445 personer i utvalget mellom 18 og 30 år fjernet vi 156 personer ved randomisert uttrekk).

Resultater

Opinionsbalanse

Tabell 1 og 2 viser opinionsbalansen for en rekke enkelttiltak totalt og fordelt på de ulike partiene. Tabell 1 viser data fra TNS Gallup og Tabell 2 viser data fra SSB. Vi ser at det minst populære tiltaket er avgiftsøkning, som bare KrFs velgere har en positiv innstilling til. Det er likevel tydelige forskjeller i hvorvidt en avgiftsøkning er akseptabel idet velgere i partiene på venstresiden er mindre negativt innstilt enn Høyres og FrPs velgere. De andre tiltakene følger samme mønster, med høyere grad av støtte hos velgerne til SV, Ap og Sp, høyest støtte blant KrFs velgere, og lavest støtte blant Høyres og FrPs velgere. Venstre ser ut til å være i en posisjon mellom høyre- og venstresiden. Figur 1 viser mønsteret på tvers av alle de politiske tiltakene (gjennomsnittet av opinionsbalansen for de 6 tiltakene).

Det er noen forskjeller mellom data fra SSB og TNS Gallup. Bortsett fra SV- og KrF-velgere er deltakerne i SSB-studien konsekvent mer støttende til de restriktive tiltakene enn deltakerne i TNS Gallup-studien. Likevel er mønsteret på tvers av partier relativt likt, med unntak av innbyrdes forskjeller mellom partiene SV, Ap, og Sp.

Tabell 1. Opinionsbalanse for ulike alkoholpolitiske tiltak totalt og per politisk parti, samt forklart variasjon, data fra TNS Gallup.

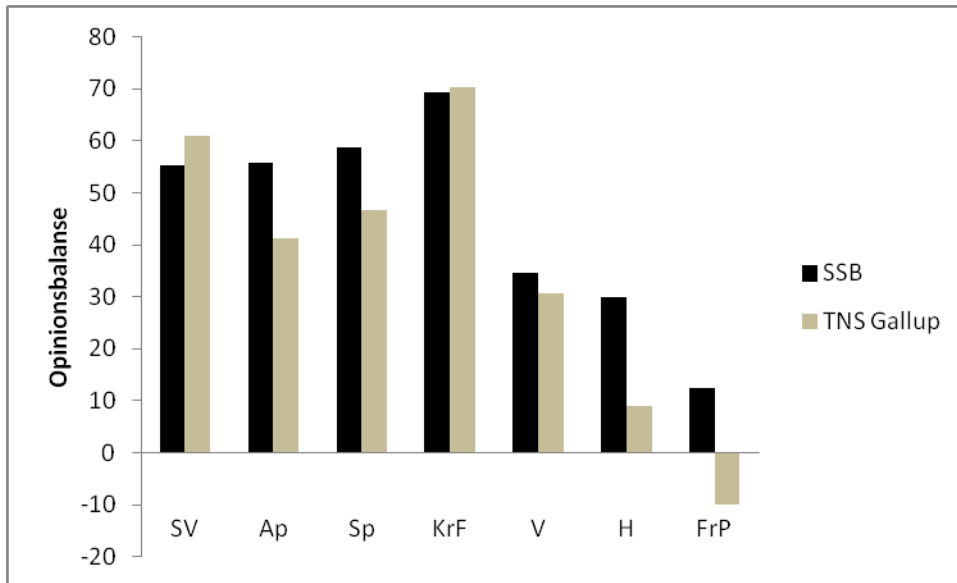
	SV	Ap	Sp	KrF	V	H	FrP	Total	η^2
<i>N (minimum)</i>	108	551	107	73	124	519	258	1743	1743
Vin på VP	+50	+22	+40	+68	+4	-35	-59	-3	.20
Brennevin på VP	+88	+81	+85	+84	+78	+56	+26	+66	.10
Skjenketid	+90	+73	+72	+83	+55	+41	+15	+55	.11
Avgiftsøkning	-26	-50	-42	+22	-62	-77	-80	-59	.15
Reklameforbud	+93	+60	+67	+89	+57	+24	+5	+45	.13
Kampanjer	+70	+61	+58	+75	+52	+45	+33	+52	.04

Merknad. Analyse av forklart variasjon, η^2 , er basert på 5-punkts svarskala, behandlet som kontinuerlig variabel. Alle Eta-verdiene er statistisk signifikante, $p < .001$. VP = Vinmonopolet

Tabell 2. Opinionsbalanse for ulike alkoholpolitiske tiltak totalt og per politisk parti, samt forklart variasjon, data fra SSB.

	SV	Ap	Sp	KrF	V	H	FrP	Total	η^2
<i>N (minimum)</i>	60	453	59	47	62	454	145	1320	1133
Vin på VP	+32	+38	+46	+63	-3	-12	-19	+13	.08
Brennevin på VP	+86	+92	+81	+94	+57	+65	+38	+82	.04
Skjenketid	+83	+81	+93	+79	+57	+65	+38	+70	.06
Avgiftsøkning	-37	-42	-37	+10	-48	-72	-78	-55	.08
Reklameforbud	+94	+81	+83	+90	+68	+62	+36	+70	.06
Kampanjer	+74	+85	+87	+80	+76	+72	+60	+60	.03

Merknad. Analyse av forklart variasjon, η^2 , er basert på 5-punkts svarskala, behandlet som kontinuerlig variabel. Alle Eta-verdiene er statistisk signifikante, $p < .001$. VP = Vinmonopolet

Figur 1. Opinionsbalanse basert på gjennomsnitt av seks enkelttiltak.

Forklart variasjon

I Tabell 1 og 2 viser kolonnen med kvadrert Eta (η^2) andelen av variasjonen i holdningene i datasettet som kan forklares av partipreferanser. Når det gjelder presisjonen i disse verdiene vil 90% konfidensintervall tilsvare punkttestimatet i siste kolonne pluss/minus 1 til 3 prosentpoeng. Vi ser at det er størst distinksjon mellom de ulike velgerne i spørsmål om vin kun skal selges på Vinmonopolet og om avgiftene bør økes. I data fra TNS Gallup kunne partipreferanser forklare hele 20 % og 15 % av variasjonen i disse svarene, og i SSB-data 8 %. Det minst politisk potente spørsmålet er om holdningskampanjer er fornuftig bruk av ressurser. Her er det bare 3-4% forklart varians, og som vi ser av Tabell 1 og 2 er personer på tvers av partiene enige om at holdningskampanjer er en god ide. I SSB-data ser det også ut til at det er politisk enighet på grasrota om at brennevin kun skal selges på Vinmonopolet, men i data fra TNS Gallup er forskjellene mellom velgerne noe tydeligere. For tiltakene skjenkebegrensning og reklameforbud, forklarer partipreferanser 6 % av variasjonen i SSB data og 11-15% i TNS Gallup-data. Med andre ord er det en betydelig andel av variasjonen i holdninger til alkoholpolitiske tiltak som kan forklares av partipreferanse.

Ideologiske dimensjoner

I følge vårt teoretiske utgangspunkt er det to forhold som kan bidra til å forklare sammenhengen mellom partipreferanse og holdninger til enkelttiltak: nyliberal orientering og moral-religion. Bivariate analyser viste at de to dimensjonene korrelerte svakt negativt med hverandre, $r = -.12$. Først i Tabell 3 (Modell 1) vises resultater fra 6 variansanalyser med partipreferanse som uavhengig variabel og holdninger til alkoholpolitiske tiltak som kontinuerlige avhengig variabel. Under Modell 2 følger resultater fra 6 variansanalyser hvor vi også inkluderte demografiske variabler, alkohol-relatert religiøs-moralsk orientering (Religion) og nyliberal orientering (Nyliberal).

Tabell 3. Kvadrert Eta fra variansanalyser ($N=1709-1712$).

	Vin på VP	Brennevin på VP	Skjenketid	Avgiftsøkning	Reklameforbud	Holdningskampanjer
Modell 1						
Partipreferanse	.20*	.10*	.11*	.15*	.13*	.04*
Modell 2						
Partipreferanse	.03*	.01*	.00	.01*	.01*	.00
Alder	.00	.00	.03*	.00	.00	.00
Kjønn	.00	.00*	.02*	.00	.01*	.00*
Utdanning	.00	.00	.00	.00*	.01*	.00
Inntekt	.01*	.01	.00	.01	.00	.01
Alkoholbruk	.00	.00	.00	.04*	.00	.00
Religion	.01*	.00	.00*	.03*	.01*	.00*
Nyliberal	.12*	.10*	.11*	.07*	.11*	.06*

* $p < .01$

Det er tydelig at forskjellene mellom partier viskes ut når man tar høyde for disse variablene, og det er i hovedsak nyliberal orientering som forklarer variasjon i datasettet. Unntaket ser ut til å være holdninger til skjenketid, noe som også kan forklares av alder og kjønn, og et annet unntak er spørsmålet om avgiftsøkning, hvor alkoholbruk og den religiøs-moralske dimensjonen spiller inn.

Alkohol eller rusmidler generelt?

Når holdningene til alkoholpolitikk ser ut til å være styrt av politisk grunnsyn og ideologiske orienteringer, skulle man tro at folks meninger om andre rusmiddelpolitiske tiltak også var preget av dette. En nyliberal orientering handler om en generell vektlegging av individets frihet og tro på markedsløsninger. Vi ville derfor undersøke om partipreferanser og ideologiske orienteringer kunne forklare holdninger til annen rusmiddelpolitikk. I SSB-studien ble det i tillegg til alkoholspørsmålene spurt om en rekke tiltak knyttet til narkotika og tobakk, og fire av disse kan direkte sammenlignes med alkohol (økte tobakksavgifter, reklameforbud for tobakk, holdningskampanjer tobakk og holdningskampanjer narkotika).

Analysene viste at partipreferanser hadde større betydning for økte avgifter på alkohol ($\eta^2 = .08$) enn for økte avgifter på tobakk ($\eta^2 = .03$). Det samme gjaldt for reklameforbud alkohol ($\eta^2 = .06$) og reklameforbud tobakk ($\eta^2 = .03$). For holdningskampanjer var effektstørrelsen ganske lik for alkohol ($\eta^2 = .03$) og tobakk ($\eta^2 = .02$), men lavere for narkotika ($\eta^2 = .01$). I motsetning til resultatene for holdninger til alkoholpolitiske tiltak, har altså partipreferanser lite med holdninger til andre rusmiddelpolitiske tiltak å gjøre når vi ser på resultater fra SSB-datasettet.

I datasettet fra TNS Gallup-dataene stilte vi tre spørsmål som kan sammenlignes på tvers av substansområder: "Bør det være forbudt/tillatt å selge vin i dagligvarebutikker?" "Bør det være forbudt/tillatt å røyke tobakk i parker og andre offentlige uteområder?" "Bør det være forbudt/tillatt å bruke marihuana/hasj/cannabis som rusmiddel?" (se Rise & Halkjelsvik, 2015). Her var trenden enda mer tydelig. Partipreferanse hadde større betydning for vin i butikk ($\eta^2 = .15$) enn for røyking av tobakk i parker og andre offentlige uteområde ($\eta^2 = .01$) og bruk av marihuana/hasj/cannabis som rusmiddel ($\eta^2 = .02$). Betydningen av partipreferanse for vin i butikk ble redusert (fra $\eta^2 = .15$ til $\eta^2 = .02$) når vi tok inn variablene religion ($\eta^2 = .01$) og ideologi ($\eta^2 = .11$). Nyliberal orientering hadde derimot lite å si for spørsmålene om

tobakk og marihuana ($\eta^2 = .01$ og $\eta^2 = .01$).¹ Det ser altså ikke ut til at det eksisterer en sterk kobling mellom ideologiske orienteringer og holdninger til rusmiddelpolitikk generelt i våre data, noe som litt ironisk kan bety at folks underliggende prinsipper om f.eks. frihet for individet gjelder for alkohol, men ikke for andre rusmidler. Mønsteret med relativt stor effektstørrelse for alkohol og liten effektstørrelse for andre rusmidler er trolig litt overdreven for resultatene i TNS Gallup-data fordi det tilfeldigvis ble spurt om vin i butikk, noe som viste seg å være det mest kontroversielle av alkoholtiltakene.

Diskusjon

For å starte med vårt første forskningsspørsmål, om graden av sammenheng mellom partipreferanser og ulike alkoholpolitiske virkemidler, ser det på den ene siden ut som om det er sterke partipolitiske motsetninger blant norske velgere. Forskjellene på tvers av virkemidler, illustrert i Figur 1, viser tydelig kontrasten mellom ytterpunktene KrF og FrP, og hovedtrenden med mer støtte blant venstreorienterte partier og mindre støtte for partiene mot høyre. På den andre siden er det interessant å merke seg at for enkelttiltak er det en overvekt av støtte på tvers av partipreferanse. Selv FrP-velgere støtter de fleste enkelttiltak, med to unntak. Det ene er avgiftsøkning, som også velgere av andre partier er imot, og det andre er spørsmålet om vin kun skal selges på Vinmonopolet. Spørsmålet om vin på Vinmonopolet viser det sterkeste skillet mellom partienes velgere, med forklart variasjon på 8% for SSB-data og 20% i Gallup-data. Her er Venstres velgere nøytrale, mens opinionsbalansen for Høyres og Fremskrittspartiets velgere tyder på at de støtter en ordning med vin i butikk. Selv om hovedvekten av velgerne i alle partier er imot en avgiftsøkning, er dette spørsmålet det nest mest kontroversielle, hvor partipreferanse forklarer 8% av variasjonen i SSB-data og 15% i Gallup-data. De minst kontroversielle spørsmålene er om brennevin kun skal selges på Vinmonopolet og om holdningskampanjer er fornuftig bruk av ressurser.

Når det gjelder det andre forskningsspørsmålet, om forskjellene mellom velgerne kan forklares av nyliberal orientering og den moralsk-religiøse dimensjonen, ser data ut til å bekrefte denne antakelsen. Det er hovedsakelig målet på nyliberal orientering som forklarer forskjellene. Selv om vårt mål på den moralsk-religiøse dimensjonen spesifikt henviser til bruk av alkohol, er det forholdsvis lite variasjon som kan forklares av denne variabelen.

For det tredje forskningsspørsmålet, om holdninger til rusmiddelpolitikk på andre substansområder følger samme partipolitiske mønster, viser data at alkoholpolitikk er i en særstilling. Holdninger til rusmiddelpolitiske tiltak på andre substansområder ser ikke ut til å være styrt av partipreferanser eller nyliberal orientering slik den er målt i vår undersøkelse. Dette betyr at holdninger til tiltak som for eksempel ytterligere restriksjoner for røykere eller legalisering av cannabis trolig handler om noe annet enn statlig regulering vs individuell frihet. Det er mulig at forestillingene om disse mindre brukte rusmidlene handler mer om hva som er riktig eller galt i moralsk og normativ forstand. Røykere føler seg i stadig sterkere grad som en "utstøtt gruppe" (Sæbø, 2012) og cannabisrøykere gjør noe som i utgangspunktet er ulovlig ifølge norsk lov.

Våre data på oppslutning om de ulike alkoholpolitiske tiltakene stemmer godt med tidligere studier basert på web-surveyer gjennomført av Ipsos på oppdrag fra Helsedirektoratet (Storvoll & Halkjelsvik, 2013). For vin på Vinmonopolet tilsvarende opinionsbalansen i Ipsos-data (2012) -6% (mens opinionsbalansen i våre undersøkelser var +13 % for SSB-data og -3% for TNS Gallup-data), for brennevin på Vinmonopolet var opinionsbalansen +76% (våre undersøkelser: +82 % for SSB og +66% for TNS Gallup) og for reklameforbud var den +56% (våre undersøkelser: + 70 % for SSB og +45 % for TNS Gallup). I undersøkelsen gjennomført av Ipsos er det ingen nøytral svarkategori og utsagnene har motsatt formulering ("Vin bør selges i butikk", "Brennevin bør selges i butikk", "Det bør være lov å reklamere for alkohol"). Til tross for dette samsvarer dataene relativt godt med våre data, og ligger omtrent midt

mellom SSB og Gallup. Men hvorfor er det forskjeller mellom Gallup og SSB-data som vist i Figur 1?

Det er vanskelig å fastslå hva som er avgjørende for disse forskjellene, men en mer detaljert inspeksjon av data viser at paneldeltakerne i Gallups web-survey er mer konsekvente (for eksempel konsekvent liberale) enn intervjuobjektene i SSB-surveyen. Dette kan avledes fra interkorrelasjonene mellom holdningene til de ulike virkemidlene. I data fra TNS Gallup var interkorrelasjonen mellom holdningene .37, mens i SSB-data var denne bare .23. To mulige forklaringer peker seg ut. For det første kan det være at deltakerne i Gallup-panelet er "eksperter" i å svare på undersøkelser og dermed mer drevne i å uttrykke sine holdninger, mens en del av de som er rekrutterte over telefon kanskje ikke har deltatt i surveyer før. Det skulle innebære at det er mer "støy" i SSB-data, en fortolkning som er i samsvar med størrelsene på interkorrelasjonene. Alternativt kan «støyen» skyldes at det tas mer hensyn til kontekst og forskjeller mellom de alkoholpolitiske virkemidlene, og at deltakerne i SSB-studien således i større grad tar aktivt stilling til hvert enkelttiltak.

Et annet forhold som kan ha påvirket resultatene er at deltakerne i SSB-surveyen først svarte på surveyinstrumentet Alcohol Use Disorder Identification Test, som inneholder spørsmål knyttet til problembruk. Det kan være lettere å støtte restriktive tiltak når man er blitt gjort oppmerksom på problemene knyttet til alkoholbruk. Det er dessuten vist at man i mindre grad viser kritiske holdninger i intervju enn i spørreskjemaer man svarer på alene (se for eksempel Hellevik, 2015), noe som kanskje kan være med på å forsterke en tendens til å si seg enig i restriktive tiltak.

Resultatene i denne undersøkelsen viser at det er store forskjeller mellom velgerne i spørsmål om alkoholpolitikk, men at selv i de mest liberale partiene støtter overvekten av velgerne den norske modellen med en restriktiv alkoholpolitikk. Dette betyr at dersom man vil føre en politikk som er i samsvar med velgernes ønsker, virker det som en fornuftig

strategi, også for en regjering utgående fra Høyre og FrP, å holde fast ved hovedlinjene i norsk alkoholpolitikk. Det minst kontroversielle virkemidlet er bruk av holdningskampanjer, noe som gjør det uproblematisk for enhver regjering å fortsette bruken av ressurser på en type tiltak som i alkoholforskningen i beste fall blir sett på som lite effektiv (Babor et al., 2010). Gitt at de mest sentrale alkoholpolitiske spørsmålene er inkludert i denne undersøkelsen, ser det ut til at det store stridsspørsmålet om alkohol i folkemeningen ligger i spørsmålet om vin bør kunne selges i butikk. Hvis man legger folkemeningen til grunn, kan det være "for sent" å prøve å innføre vin i butikk, siden trenden går i retning av avtagende støtte til dette tiltaket. Men i hvilken grad meningene til grasrota er relevant i slike saker kan diskuteres. En analyse av svensk alkoholpolitikk i perioden 1990-2002 konkluderte med at det heller var slik at politiske beslutninger styrer folkemeningen, om enn i svak grad (Leimar, Ramstedt & Weibull, 2013), og i Norge har vi sett eksempel på endringer i opinionen etter innføring av tiltak på tobakksfeltet (Lund & Lund, 2004).

Et tydelig empirisk funn i denne undersøkelsen var at målet på nyliberal orientering gjennomgående kunne forklare sammenhengen mellom partipreferanse og de ulike holdningsindikatorene. Det var to unntak fra denne regelen, nemlig holdninger til avgiftsøkning og holdninger til vin på Vinmonopolet. For holdninger til vin på Vinmonopolet var det en direkte effekt av partipreferanse når det var tatt hensyn til nyliberal orientering. Når det gjaldt holdninger til avgiftsøkning hadde også religion og eget alkoholbruk en betydning utover nyliberal orientering. Hvorfor avgiftsøkning skiller seg ut fra de andre holdningsindikatorene med et innslag av den moralsk-religiøse aksene, er vanskelig å forklare.

Ifølge funksjonell holdningsteori tilfører holdninger eieren psykologisk nytte fordi de bidrar til å forfølge ettertraktede mål (Herek, 1986). Nytten kan stamme fra interaksjon med selve holdningsobjektet (instrumentell holdning) eller fra det å uttrykke holdningen (verdi-ekspressiv eller symbolsk holdning). Positive instrumentelle holdninger blir resultatet når

interaksjonen med objektet oppleves som en kilde til belønning, gevinst eller nytelse (en restriktiv alkoholpolitikk gir færre alkoholskader, mindre bråk etc), mens negative instrumentelle holdninger blir resultatet hvis erfaringene med objektet oppleves som skadelige, ubehagelige eller vanskelige (en restriktiv alkoholpolitikk er upraktisk, Vinmonopolet har begrensede åpningstider, fint å kunne være ute på byen noe lengre, alkohol er dyrt osv.).

Hvis derimot en person ikke støtter restriktive tiltak fordi de strider mot individets frihet til å bestemme over sitt eget liv, er holdningen verdi-ekspressiv eller symbolsk; nytten stammer her ikke fra interaksjon med objektet, men fra å utrykke motstanden mot restriktive tiltak som gir anledning til å bekrefte en sentral personlig verdi. Støtte til en restriktiv alkoholpolitikk kan for eksempel bekrefte verdier som solidaritet, ansvarlighet og moralsk høyverdighet. Slike knipper av verdier blir internaliserte som en del av en persons ideologiske orientering og kan erverves uten særlig tanke på hvilke fremtidige kostnader og gevinster de kan bringe. Ideologiske orienteringer er stabile mentale skjemaer som dannes relativt tidlig i livet, men som likevel kan påvirkes av erfaring og læring (se Aardal, 2011). Når det gjelder politiske holdninger tegner Sears og medarbeidere (Sears, Lau, Tyler & Allen jr., 1981; Sears & Funk, 1991) et skarpere, men tilsvarende, skille mellom holdninger basert på selv-interesse (instrumentell) og hva de kaller ”symbolpolitikk”. Ideologiske orienteringer aktiveres og fungerer som kompass når folk blir bedt om å ta stilling til spørsmål av politisk karakter som for eksempel alkoholpolitikk. Sears og medarbeidere har vist empirisk at politiske holdninger hovedsakelig dannes i samsvar med disse langsiktige verdiene forankret i samfunn og politikk, og har lite å gjøre med kortsiktige materielle kostnader eller gevinster. I en symbolpolitisk virkelighet har ens politiske og personlige liv med andre ord lite med hverandre å gjøre. Betydningen av ideologiske motsetninger for holdninger til alkoholpolitikk i denne undersøkelsen støttes av en slik tankegang, og indikerer at velgernes holdninger er

hovedsakelig av symbolsk karakter og benyttes trolig først og fremst til å bekrefte sentrale personlige verdier; med andre ord, de tar i mindre grad hensyn til de instrumentelle aspektene ved alkoholpolitikken.

Den direkte effekten av demografiske variabler, her på holdninger til skjenketid, er ofte vanskelig å fortolke om den er instrumentell eller symbolsk (se Sears et al. 1981).

Derimot indikerer den direkte effekten av alkoholkonsum på holdninger til avgiftsøkning at denne holdningen er knyttet til selv-interesse og dermed av instrumentell natur, jo mer en drikker desto billigere ønsker en at alkohol skal være.

Vårt mål på nyliberal orientering er noe avvikende fra den tradisjonelle offentlig-privat indeksen som først og fremst fanger opp preferanse for markedet og private løsninger fremfor offentlige. Vårt mål er en kombinasjon av dimensjonen offentlig-privat og dimensjonen som omhandler individuell valgfrihet vs. fellesløsninger (se Hellevik og Knutsen 2007), dvs. den handler om statlig regulering versus frihet til å ta «dårlige» valg. Mer allment er det er verdt å merke seg at selv om statlig regulering på alkoholfeltet står i kontrast til et privat og fritt alkoholmarked, kan statlig regulering av alkoholmarkedet også forsvares fra liberalt hold, siden alkohol kan føre til avhengighet og dermed er en trussel for folks frie vilje. Staten bidrar dermed til å frigjøre folk fra alkoholens "slaveri" (Anttila & Sulkunen, 2001).

Oppsummering

Ser man bort fra spørsmålet om avgiftsøkning og om vin kun skal selges på Vinmonopolet, er det en overvekt av velgere for alle partier som støtter en restriktiv alkoholpolitikk. For avgiftsøkning er det lite støtte blant alle velgere, bortsett fra KrF-velgere. Det er størst forskjeller mellom partiene i spørsmålet om vin på Vinmonopolet. Selv om det er støtte for de fleste virkemidler på tvers av partier, er det likevel tydelige forskjeller mellom velgerne fra de ulike partiene. KrF har konsekvent de mest restriktive velgerne, så følger venstresiden, med SV og Ap, inkludert SP. Venstrevelgerne befinner seg i en mellomposisjon

og de mest liberale velgerne finner vi hos Høyre og i enda større grad hos FrP. Mesteparten av sammenhengen mellom partipreferanser og holdninger kunne forklares av vårt mål på nyliberal orientering for de fleste av holdningsindikatorene, mens vårt mål på moral-religion hadde noe, men liten, forklaringssevne. Alkoholpolitikk fortsetter å utgjøre et kontroversielt tema i norsk partipolitikk først og fremst fordi den er knyttet til konflikten mellom individuell frihet og fellesskapsløsninger (nyliberalisme). I tillegg fortsetter den som en del av motkulturene, representert ved KrFs posisjon som det mest restriktive partiet, og reflektert i en svak effekt av den moralsk-religiøse akse.

Det sentrale for en velger ser ut til å være i hvor stor grad man ønsker statlig innblanding for å regulere en lovlig atferd eller om markedet og individuell frihet skal få råde i sterkere grad. Slike hensyn er mindre relevante for tiltak knyttet til regulering av andre rusmidler. Våre data og analyser tyder på at velgernes holdninger til alkoholpolitikk hovedsakelig er av symbolsk karakter og at de først og fremst benyttes til å bekrefte sentrale personlige verdier.

¹For å kunne sammenligne med de andre resultatene brukte vi vanlige lineære analyser selv om utfallsvariabel var todelt (se Hellevik, 2009)

Referanser

- Anttila, A-H. & Sulkunen, P. (2001) The inflammable alcohol issue: alcohol policy argumentation in the programs of political parties in Finland, Norway and Sweden from the 1960s to the 1990s. *Contemporary Drug Problems*, 28, 49-86.
- Babor, T. et al. (2010) *Alcohol: no ordinary commodity. Research and Public Policy*. Oxford: Oxford Medical Publications, Oxford University Press.
- Burstein, P. (2003) The impact of public opinion on public policy: a review and agenda. *Political Research Quarterly*, 56, 29-40.
- Burstein, P. (2006) Why estimates of the impact of public opinion on public policy are too high: empirical and theoretical implications. *Social Forces*, 94, 2273-2289.
- Edland-Gryt, M. (2012) *Rusmidler i Norge*. Oslo, Norge: Statens Institutt for Rusmiddelforskning.
- Hellevik, O. & Knutsen, O. (2007) Norske velgere og nyliberalisme. I P.K. Mydske, D.H. Claes, & A. Lie. (red.) *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet* (s. 247-275). Universitetsforlaget, Oslo.
- Hellevik, O. (2015) Extreme nonresponse and response bias. A worst “case” analysis. *Quality and Quantity*, in press.
- Hellevik, O. (2009) Linear versus logistic regression when the dependent variable is a dichotomy. *Quality and Quantity*, 43, 59-74
- Herek, G. M. (1986) The instrumentality of attitudes: toward a neofunctional theory. *Journal of Social Issues*, 42, 99-114.
- Karlsson, T. & Tigerstedt, C. (2004) Testing new models in Finnish, Norwegian and Swedish alcohol policies. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidsskrift*, 21 (English supplement), 79-91.

- Karlsson, T. (2008) Finlands, Norges och Sveriges alkoholpolitiska linjedragningar sedan «ødesåret» 2004. *Nordisk Alkohol- og Narkotikatidsskrift*, 25, 205-221
- Leimar, P., Ramstedt, M. & Weibull, L. (2013) Public opinion and alcohol policy in Sweden, 1990-2012. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 30, 473-490.
- Lund, K.E. & Lund, M. (2004) The impact on smoke-free hospitality venues in Norway. *Eurohealth*, 12, 22-24.
- Mydske, P.K., Claes, D.H. & Lie, A. (2007) (red.), Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet. Universitetsforlaget, Oslo.
- Narud, H.M. & Valen, H. (2007) Meningsrepresentasjon i et nyliberalt samfunn. I P.K. Mydske, D.H. Claes & A. Lie (red.) *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet* (s. 207-227). Universitetsforlaget, Oslo.
- NOU (1995) *NOU 1995:24 Alkoholpolitikken i endring?* Statens forvaltningstjeneste.
- Nordlund, S. (2007) The influence of EU on alcohol policy in a non-EU country. *Journal of Substance Use*, 12, 405-418
- Rise, J. & Halkjelsvik, T (2015) Does it matter how you ask? The forbid-allow asymmetry in the measurement of attitudes towards drug policies. *International Journal of drug Policy*, 26, 632-35.
- Rokkan, S. & Valen, H. (1964) "Regional Contrasts in Norwegian Politics: A Review of Data from Official Statistics and from Sample Surveys". i E. Allardt og Y. Littunen: *Cleavages, and Party systems, contributions to Comparative Sociology*. Helsinki: Transactions of the Westermarck Society.
- Rossow, I. (2010) Challenges in an affluent society. Trends in alcohol consumption harms and policy: Norway 1990-2010. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 27, 449-463.
- Saglie, J. & Nordlund, S. (1993) Alkoholpolitikken og opinionen. SIFA-rapport nr. 3/93.

- Sears, D.O., Lau, R.R., Tyler, T.R. & Allen Jr., H.M. (1981) Self-interest vs. symbolic politics in policy attitudes and presidential voting. *The American Political Science Review*, 74, 670-84.
- Sears, D. O. & Funk, C.L. (1991) The role of self-interest in social and political attitudes. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 1-91.
- Storvoll, E.E. & Halkjelsvik, T. (2013) Changes in Norwegian public opinion on alcohol policy, 2005-12. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 30, 491-506.
- Sæbø, G (red.) (2012) «Vi blir en sånn utstøtt gruppe til slutt...» Røykeres syn på egen røyking og denormaliseringsstrategier i tobakkspolitikken. SIRUS-rapport 3/2012, Oslo
- Tigerstedt, C. (2001) *The dissolution of the alcohol policy field: Studies on the Nordic countries*. Helsinki: University of Helsinki.
- Ugland, T. (2013) *Norsk alkoholpolitikk under EØS – reaktiv eller politisert?* SIRUS-rapport 7/2013, Oslo
- Valen, H. (1991) *Valg og politikk – et samfunn i endring*. NKS-forlaget.
- Waldahl, R. (2007) *Opinion og demokrati*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aardal, B. (2011) (red.) *Det politiske landskap. En studie av stortingsvalget 2009*. Cappelen Damm Akademisk, Oslo.